

СПЕЦИАЛНИТЕ ЦЕЛИ НА ПРЕСТЪПЛЕНИЕТО „ТРАФИК НА ХОРА”

*Д-р Ива Пушкарлова,
асистент по наказателно право към Катедрата по
наказателноправни науки към ЮФ на СУ „Св. Климент Охридски”
Тел: 0899 250 302; e-mail: iva.pushkarova@gmail.com*

Престъплението „трафик на хора” е въведено в българския наказателен закон през 2002 г.¹ с новия Раздел IX от Глава Втора (чл. 159а-в) в изпълнение на задължения, произтичащи от влизането в сила за България на Конвенцията на ООН за транснационалната организирана престъпност от 2000 г. (КТОП). През следващите години страната се присъединява към Протокола за предотвратяване, противодействие и наказване на трафика с хора, особено жени и деца, от 2003 г., който допълва КТОП (ПТХ), и Конвенцията на Съвета на Европа за борба с трафика на хора от 2007 г. (КБТХ), а в процеса на интеграция към Европейския съюз са възприети и създадените от неговите институции стандарти в материята (Конвенция Европол, Рамково решение на Съвета № 2002/629/ JHA от 19 юни 2007 г. относно борбата с трафика на хора, Рамково решение на Съвета № 2004/68/JHA от 22 декември 2003 г. относно борбата със сексуалната експлоатация на децата и детската порнография).

Според действащите международни актове и повлияното от тях българско наказателно законодателство **трафикът на хора е престъпление с особени цели**. Те имат експлоатационен характер, които се изразява в **субективна насоченост към неправомерно облагодетелстване от поставянето на пострадалия в положение на тежко увреждане на групи от основни негови права, предназначени да осигурят нормалното му биологично, личностово и социално съществуване и развитие**.

Настоящото изложение си поставя за цел да изясни съдържанието на експлоатационните цели на трафика на хора и отношението между тях, като оцени свързаните с тях законодателни подходи за изграждане на наказателната политика срещу това престъпление.

I. Законовият критерий, използван в чл. 159а, ал. 1 от НК за видово разграничение на целите, е видът експлоатация. Той се определя комплексно от вида на увредените групи права и естеството на увреждането им, а не от вида облаги, извлечани от деца, или други особености на мотивацията му. Според този критерий целите на трафика могат да бъдат използване на пострадалите за развратни действия

¹ Вж. ЗИДНК, ДВ, бр. 92 от 2002 г.

(сексуална експлоатация), за принудителен труд (трудова експлоатация), за отнемане на телесни органи и да бъдат държани в принудително подчинение (поборване).

1. Целта за използване за развратни действия представлява субективна насоченост на деянието към създаване на условия както за трети лица (едно или няколко ясно определени или неограничен брой предварително неидентифицирани лица), така и за трафиканта да извършват, възмездно или безвъзмездно, блудство, съвкупление или хомосексуално действие с лицето, предмет на трафика.

Най-често тази цел се проявява като цел за използване на **проституирането на другото и използване за порнография**. Поради това тези хипотези са изрично определени като случаи на сексуална експлоатация от международните стандарти (чл. 4 от КБТХ, чл. 3 от ПТХ, чл. 1 от РР № 2002/629/ЈНА, Приложение II на Конвенция Европол и др.), както и от всички чуждестранни законодателства, които изрично се произнасят по отношението на проституирането и порнографията към сексуалната експлоатация (Молдова, Румъния, Словакия, Албания, Германия, Сърбия, Турция, Италия, Македония, Русия, Украйна, Чешка Република и др.).

Целта за използване за развратни действия се различава от **целта за предоставяне** за такива действия, която характеризира субективната страна на отвличането по чл. 156 от НК. Последната включва само представи за развратни действия между пострадалия и трети лица, без участието на извършителя.

2. Целта за използване за принудителен труд е субективна насоченост на деянието към активно поведение, чрез което деецът мотивира лицата, предмет на трафика, да полагат труд не по тяхна собствена воля или при условия, за които не са дали съгласие.

А. Принудителният труд според българското право представлява конституционно забранено (чл. 48, ал. 4 от КРБ) посегателство върху трудови права на гражданите, което не е определено от национален нормативен акт. При изясняване на неговото съдържание се привличат международните актове, по които България е страна. Това са актовете на Международната организация на труда (МОТ), а не специалните актове за противодействие и контрол на трафика на хора.

Според разпоредбата на чл. 2 от Конвенция № 29 на МОТ относно принудителния труд от 1932 г. (в сила за България от 22 септември 1932 г.), принудителният труд е „**всяка работа или служба, изисквана от едно лице под страх от някакво наказание, която работа или служба това лице не е приело да**

извършва доброволно”. Аналогично е понятието по Конвенция № 105 на МОТ относно отмяната на принудителния труд от 1957 г. (в сила за България от 1999 г.).

Съгласно тези актове принудителния труд разкрива някои особености.

Първо, той е физическа или умствена целенасочена дейност, упражнявана с оглед постигане на определен полезен резултат².

Второ, изпълнението ѝ е възложено от лице, което е заинтересовано резултатът да бъде постигнат и разполага с възможност да определя съществените елементи на дейността и условията, в които се осъществява. Световен доклад на МОТ отбелязва, че положението на принудителен труд се определя от естеството на отношението между пострадалия и възложителя, а не от типа извършвана работа. Нейната законност или незаконност по смисъла на вътрешното право на съответната държава, както и наличието на изискуема квалификация и правоспособност у лицето, което я извършва, е без правно значение за определянето ѝ като принудителен труд.

Трето, за полагането на труда липсва съгласието на трудещия се. Насоките на МОТ за трафика на хора и експлоатацията на принудителния труд от 2005 г. (НМОТ) установяват някои основни признаци на принудителния труд, **които винаги изключват съгласието на лицето.**

а. Принудителен е труд, който се полага при употреба на физическо или сексуално насилие или заплашване с употреба на такова. Тези видове насилие се проявяват в едно или повече посегателства срещу неприкосновеността на личността или нейната полова свобода и неприкосновеност, които съдържат принудата като елемент от престъпния състав и се извършват чрез пряко въздействие върху пострадалия. Употребата на такова насилие означава осъществяване на елементите на изпълнителното деяние на престъпление срещу личността или полово престъпление по отношение на пострадалия, а заплашването - застрашаване с непосредствено извършване на такова деяние по отношение на заплашения или на друго присъстващо лице (арг. от чл. 198, ал. 2 от НК). Заплашването може да се осъществи както чрез преки действия на заплашващия, така и чрез създаване на обстановка, в която съществува непосредствена опасност от незабавно упражняване на насилие срещу пострадалия или която създава у пострадалия убеждение за непосредствена застрашеност.

² Вж. **Стойнов, Ал.**, Наказателно право. Обща част. Пробация, Сиела, София, 2005 г., стр. 25.

Честотата на употребата и интензивността на заплашването могат да обусловят трайно състояние на неизбежна отбрана по смисъла на чл. 12 от НК, дори когато отделните посегателства не са продължени.

б. Трудът е принудителен и когато полагането му е съпроводено с **ограничаването на придвижването на работника или задържането му на работното място или в обкръжаващата го зона**, както и когато трудът е мотивиран от „**зависимост поради дълг**”. В тези случаи винаги е налице незаконно лишаване от свобода, което също създава трайно престъпно състояние и обуславя постоянно положение на неизбежна отбрана.

в. Принудителен труд е и всяко **забавяне на възнаграждение или отказ от заплащането му**. Тази дейност представлява нарушение на трудови права, която може и да не е съставомерна, но винаги е противоправна.

г. Признак на принудителния труд е **отнемането и задържането на паспорти и документи за самоличност, така че лицето не може да напусне работното си място, нито да докаже самоличността и правното си положение**. Тази противоправна дейност е свързана не само с ограничаване на свободата на придвижване на жертвата в пространството, но и с нейната социална изолация и ограничаване на възможността да потърси и получи съдействие от органите на държавата, в която се намира, и на националната си държава.

д. Насоките свързват принудителния труд и със **заплаха с предаване на органите на властта**. По необходимост тази хипотеза е осъществима, когато пострадалият се намира в положение, което обективно противоречи на установени в държавата на експлоатация императивни правила, или когато субективно вярва, че е осъществил такова нарушение. Предаването на органите на властта не е противоправно и не засяга действителни права и законни интереси на пострадалия, но заплашването с извършването му има значението на психологическо насилие. То като създава у жертвата убеждение, че, ако не търпи трудовата експлоатация, на което е подложена, за нея ще настъпят още по-неблагоприятни последици. Особеност на опасността от настъпването им е нейната постоянност и внушението за неизбежност, ако работещият не приеме експлоатацията.

Извън описаните хипотези трябва да се приеме, че съгласие липсва и когато **отсъства знание** относно който и да е елемент от работата или службата или условията, при които те се осъществяват, включително място, време, продължителност, режим на изпълнение, възнаграждение и пр., както и когато **формираното знание**

относно тези елементи е невярно. В тези случаи пострадалият може да даде само формално (привидно доброволно) съгласие, защото е повлиян от манипулация или неинформираност.

3. Целта за държане в принудително подчинение е субективна насоченост на деянието към мотивиране на пострадалите да предприемат поведение противно на волята им и съгласно волята на друго лице³. Подчинението се характеризира с известна трайност и непрекъснатост. Целта обхваща поведение на пострадалия, което не може да се разбира нито като полагане на труд, нито като извършване на развратни действия.

Тази цел е формулирана по чл. 159а, ал 1 от НК в отклонение от международния стандарт и пар. 1, т. 1 от Закона за борба с трафика на хора от 2004 г. (ЗБТХ), които говорят за поставяне в робство или в положение, сходно с робството. Това налага да се установи отношението между тези понятия.

А. Понятията за робство и за подобни на него практики и институти са с международен произход и се изясняват чрез анализ на международни договори, по които България е страна. Сред тях основен акт е Допълнителната конвенция на ООН относно премахването на робството, търговията с роби и институтите и обичаите, подобни на робството, от 1956 г. (КПР), в сила за България от 1958 г., но за някои особени положения, свързани с децата, е относима и Конвенция № 182 на МОТ относно най-тежките форми на детски труд от 1999 г., в сила за България от 2000 г., както и Насоките на ООН за прилагане на ПТХ.

а. Понятието за **робство** (още, „робство в тесен смисъл“) е определено в разпоредбата на чл. 7, б. (а) от Конвенцията за премахване на робството, която възпроизвежда чл. 1, ал. 1 от Конвенцията за робството на ООН от 1926 г. (не е в сила за България). Според нея робство е **правното положение или фактическо състояние на физическо лице, спрямо което се упражняват някое или всички елементи на правото на собственост.**

б. На робството са **приравнени и редица институти и обичайни практики**, изброени в чл. 1 от Конвенцията за премахване на робството (КПР) и чл. 3 от Конвенция № 182 на МОТ, някои от които са приложими само по отношение на лица от определен пол (жени и момичета) или на определена възраст (дете). Те представляват специални хипотези на робство, които заедно с робството в тесен смисъл образуват понятието за робство в широк смисъл.

³ Вж. **Стойнов, Ал.**, Престъпления против правата на човека, Сиела, 2006 г., стр. 231.

аа. Подобните на робство институти и обичаи, приложими независимо от пола и възрастта на поробения, са зависимостта за дългове и крепостничеството.

Зависимостта за дългове е правно или фактическо положение, при което длъжник предоставя своите лични услуги или личните услуги на трето лице, намиращо се под негов контрол, като залог срещу задължението си. Необходимо е тези услуги да са неопределени по естество и неограничени по продължителност, както и да не могат да доведат до погасяване на дълга съгласно разумната преценка за тяхната стойност. Този институт може да доведе до поробване на дете за дълговете на възрастен, който упражнява над него родителски права, попечителство или друга правна или фактическа власт. Поради това зависимостта за дългове е изрично спомената в разпоредбата на чл. 3, б.,,а” от Конвенция № 182 на МОТ като форма на поробване на дете.

Положението на зависимост поради дългове може да се създаде както независимо от трафика, така и в рамките на осъществяването му. Разпространена е практика, при която жертвата е въввлечена в трафика с нейно съгласие, но при заявяване на желание да се оттегли пред нея се поставят неизпълними условия за възстановяване на несъществуващи или преувеличени разходи, за които се твърди, че са извършени в нейна полза⁴.

Крепостничеството е определено като правно или фактическо положение на арендатор, който по силата на закон, обичай или договор е задължен да живее и да полага труд на земя, принадлежаща другиму, или да предоставя определени услуги на собственика на земята, възмездно или не, и не е свободен да промени това положение. Особеност на този институт е, че той обикновено се разпростира и върху лицата от семейството и домакинството на закрепостения, които живеят заедно с него, и в този смисъл е форма на поробване и на деца (чл. 3, б.,,а” от Конвенция № 182 на МОТ).

бб. Поробващите обичаи, приложими само към лица от женски пол, са купуване, продаване и наследяване на съпруга.

Практиките за купуване и продаване на съпруга са описани в две хипотези. При Първата е налице обещаване или предаване в брак на жена, лишена от правото да откаже, срещу заплащане на парична сума или непарично обезщетение на нейните родители, законни представители, семейство или друго лице или група, която упражнява власт над нея. Проявления на хипотеза са известни още като трафик с цел брак.

⁴ Вж. **Петрунов, Г.** Основни схеми за пране на пари от трафик на хора. София, 2009 г. Фондация РискМонитор (под печат).

Втората хипотеза се отнася до признаване на право на съпруга, на неговото семейство или на неговия род да предаде жена, която му е съпруга, на друго лице срещу получаване на обезщетение или при други обстоятелства. Тя обхваща и случаи на брак с цел трафик. При тях сключването на законен брак с пострадалото лице има за предназначение да улесни установяването на власт над него (включително с подкрепата на самата жертва и нейното семейство, които са заблудени за действителните намерения на дееца) и прикриване на трафика зад нормални съпружески отношения, свързани със съвместно придвижване в пространството, съвместно участие в отношения с трети лица и възможност деецът да представлява жертвата пред тях.

Наследяването е налице, когато по силата на изрично правило (закон или обичай) след смъртта на съпруга си жената става съпруга на друго лице, което е негов наследник.

Въпреки че международният стандарт определя жертвата като жена, обичаят е приложим не само към полово съзрели индивиди от женски пол, а към всяка жена или момиче независимо от възрастта му, ако то се намира в брак или спрямо него се предприемат действия, подготвящи брак между него и друго лице. В този смисъл тези обичаи могат да представлява поробване и на дете.

вв. Робските практики, приложими само към деца, са изброени в разпоредбата на чл. 1, б. „d” от КПП и чл. 3 от Конвенция № 182 на МОТ. Този въпрос е засегнат и в Насоките на ООН за прилагане на ПТХ.

На първо място това е **предаване на дете от единия или и от двамата му биологични родители или законния му представител на друго лице, независимо дали срещу обезщетение или не, с цел това дете или неговият труд да бъдат експлоатирани** (чл. 1, б. „d” от Конвенцията за премахване на робството). Това определение визира явленията, формулирани в чл. 3, б. „а” от Конвенция № 182 на МОТ като продажба и трафик на деца според това дали предаването на детето е възмездно.

Тези хипотези са относими към незаконното осиновяване, което Насоките на ООН за прилагане на ПТХ приравняват на робство и принудителен труд, според това дали детето се осиновява, за да бъде използван трудът му или с други цели⁵.

На второ място приравнено на робство е полагането от дете на **принудителен или задължителен труд, включително принудително или задължително мобилизиране за участие във въоръжени конфликти**. Тези форми са изрично

⁵ Вж. Legislative Guides for the Implementation of the United Nations Convention Against Transnational Organized Crime and the Protocols thereto, UNODC, October 2004, pp.258-259, A/55/383/Add.1, para. 66.

определени като обичаи, подобни на робството, в чл. 3, б. „а” от Конвенция № 182 на МОТ. И двата вида труд се упражняват независимо от съгласието на детето, но принудителният труд се полага при условията на чл. 2 от Конвенция № 29 на МОТ и разкрива белезите, установени в Насоките на МОТ за трафика на хора и експлоатацията на принудителния труд от 2005 г. Задължителен е трудът, който се полага въз основа на императивна нормативна разпоредба, чийто адресат е определена група деца, към която принадлежи и поробеното дете.

На робство е приравнено още **използването, склоняването или предлагането на дете за проституиране, за създаването на порнографски материали или порнографски представления** (чл. 3, б. „b” от Конвенция № 182 на МОТ). Проституирането и участието в порнографски дейности е особен вид труд, полагането на който е елемент от половата свобода на индивида и следователно е необходимо последният да бъде полово и интелектуално зрял, за да може да я упражнява. В този смисъл както националните законодателства на демократичните държави, така и приложимите за тях международноправни стандарти относно проституцията и порнографията съдържат специална забрана този вид труд да се полага от ненавършило пълнолетие лице, независимо дали позволяват осъществяването му от възрастни .

Като робство се третира още **използването, склоняването или предлагането на дете за извършване на незаконни дейности, по-конкретно произвеждането и трафика на наркотици според както са определени в относимите международни договори** (чл. 3, б. „c” от Конвенция № 182 на МОТ).

И накрая, робство са и **всякакви други форми на труд, които по своето естество или обстоятелствата, при които се полага, е вероятно да увреди здравето, сигурността или морала на децата** (чл. 3, б. „d” от Конвенция № 182 на МОТ).

Б. Като цяло, робството и приравнените му институти и обичаи (робство в чирок смисъл) включват форми на драстично ограничаване на правоспособността по отношение на фундаментални права на човека, упражняването на които осигурява нормалното развитие и проявление на индивида в неговия личен и обществен живот. Тези практики създават положение на невъзможност поробеният да бъде пълноценен субект на права, ползващ се с правна закрила в това си качество и разполагащ с възможности лично да упражнява права. Вместо това той бива експлоатиран като средство за производство или третиран като вещ, спрямо която се упражняват вещни права и която може да се разменя срещу стойност и да се наследява.

Особеност на робството е правната или фактичката невъзможност на поробения да го прекрати по собствена воля, както и непрекъснатият характер на робското положение. В този смисъл всяка от описаните форми на робството се обхваща от израза „**държане в принудително подчинение**” по чл. 159а, ал. 1 от НК.

От особена важност е изводът, че **целта за трудова експлоатация е практически неосъществима по отношение на дете**, тъй като формите на принудителен труд са специално приравнени на поробване, когато пострадалият не е навършил пълнолетие.

4. Целта за използване чрез отнемане на телесни органи е субективна насоченост на деянието към нанасяне на вид телесна повреда, изразена в окончателно отделяне на определени органи от тялото на пострадалия не по установения за това ред и с непозволени цели. Най-често отклонението от установения законов режим се проявява като липса на изискуемото информирано съгласие на жертвата, съответно на законните ѝ представители, неспазване на медицинските условия за оперативна интервенция или извършването ѝ с немедицински цели, които могат да бъдат свързани и с провеждане на опити върху хора. Отнемането на орган при тези обстоятелства винаги създава опасност за здравето и живота на жертвата и обичайно осъществява състав на престъпление против телесната неприкосновеност или живота.

Поради пропуск както международният, така и националният стандарт не предвиждат възможността за отнемане на кръв, други телесни течности или телесни тъкани и клетки. Ако едно лице бъде набрано, транспортирано, укрито или прието с такава цел, деянието трябва да удовлетворява и друга експлоатационна цел, за да бъде съставомерно по чл. 159а-г. В противен случай дейността се квалифицира като посегателство срещу телесната неприкосновеност, самостоятелно или в съвкупност с други престъпления (отвлечане, противозаконно лишаване от свобода и др.)⁶.

II. Предвид широкото им съдържание, което се установява при тълкуване на относимите международни актове, се поставя въпросът дали съставомерните цели са достатъчно прецизно разграничени помежду си.

1. Съдържанието на целите ги определя като относително самостоятелни.

Изводът се налага при съобразяване на съотношението между обществените

⁶ Този подход е възприет в повечето чуждестранни законодателства. Изследването установи разширяване на целта в Молдова (отнемане на телесни органи, тъкани и части на тялото, които не са органи, чл. 165 от НК и чл.2, ал. 3 от Закона за предотвратяване и борба с трафика на хора), Сърбия (телесни органи и части, които не са органи, чл. 388 от НК) и Таджикистан (телесни органи и тъкани, чл. 167 от НК и чл. 1 от Закона за предотвратяване и борба с трафика на хора).

отношения, които целите засягат, и оценката на международните актове за някои специални хипотези на поробване, принудителен труд и сексуална експлоатация.

А. Трудовата и сексуалната експлоатация се различават по вида права на човека, които всяка нарушава, но е възможно пострадалият да бъде използван по начин, който едновременно засяга права и от двете групи.

Най-разпространените гранични случаи са свързани с проституирането и порнографията на пълнолетни лица. Въпреки че могат да удовлетворяват признаците на принудителен труд, международните актове относно трафика на хора еднозначно ги определят като форми на сексуална експлоатация. В същото време полагането на труд, към който лицето е мотивирано чрез употреба или заплашване със сексуално насилие, представлява трудова експлоатация съгласно НМОТ.

Видът експлоатация зависи от съотношението на обществените отношения, засегнати от всяка от целите. При сексуалната експлоатация водещо е накърняването на половата свобода и неприкосновеност и половия морал. Евентуалното посегателство върху трудови права е функционално подчинено на използването за развратни действия или представлява неизбежна или типична странична последица на избория от дееца конкретен механизъм за сексуална експлоатация. Обратно, при трудовата експлоатация засягането на половата неприкосновеност и свобода е елемент от склоняването на лицето към полагане на принудителен труд.

Б. Най-широк е обектът на целта за поставяне в принудително подчинение. Докато сексуалната и трудовата експлоатация и отнемането на телесни органи засягат определени групи права и аспекти на неприкосновеността на човека, робството и приравнените му положения представляват значително по-дълбоко и цялостно увреждане на правната сфера на лицето, като органичават правоспособността му, а оттам и неговата правосубектност.

Международните актове и насоките за тяхното прилагане разрешават някои гранични хипотези, които са най-многобройни при разграничаването на робството от трудовата експлоатация, но някои се отнасят и до разграничението му от използването за развратни действия. Тези разрешения могат да се разделят на две групи според подхода на международния законодател.

В първата група са случаи на принудителен труд и сексуална експлоатация, които се квалифицират като робство, когато пострадалият е дете (КПП, чл. 3 от Конвенция № 182 на МОТ). За тях международният законодател приема, че качеството на отрицателно въздействие върху правната сфера зависи от възрастта на жертвата.

Втората група обхваща обичаи и институти, които могат да се определят както като трудова експлоатация, така и като робство според интензивността на прилагането им спрямо пълнолетен. Така например зависимостта поради дълг винаги обуславя принудителност на извършвания във връзка с нея труд (НМОТ), но ако доведе до засягане и на елементи на правоспособността на жертвата, ще бъде приравнена на поробване (чл. КПП и чл. 3 от Конвенция № 182 на МОТ).

В. Целта за отнемане на телесни органи е относително самостоятелна поради своето значително по-тясно и конкретно определено съдържание в сравнение с останалите цели.

Граничните случаи са, общо взето, **две групи.** **Първата** обхваща отнемане на органи, което се цели, за да се улесни друг тип експлоатация, обикновено трудова, а втората – целенасочено поробване на пострадалия, за да му бъде отнет орган. Към първата група се отнася например умишленото ослепяване или друг вид осакатяване на пострадал, който се използва за принудителна просия или създаване на материали със садистично порнографско съдържание, или за да се ограничат възможностите му за избягване на принудително подчинение. В тези случаи отнемането на орган е функционално подчинено на друга експлоатационна цел и ще се погълне от нея. Към **втората група** спадат например практиките на незаконно осиновяване на дете с цел да бъде превърнато в донор на телесни органи. В тези случаи приоритетна е целта за отнемане на орган и трафикът ще бъде квалифициран според нея.

2. Съдържанието на целите, като цяло, ги определя като съвместими. Трафикът на хора може да се ръководи от множество цели (например, за трудова и сексуална експлоатация, ако трафикираният е заставен да проси и проституира), което отегчава отговорността. Изключенията са свързани с хипотезите на полагане на принудителен труд от зависимо поради дълг лице или дете. Те могат да се определят като трудова експлоатация или поробване, но не и като двете едновременно, тъй като в тези случаи поробването поглъща принудителния труд.

Съвместимостта на целите поставя някои практически въпроси, свързани с усложнения на субективната или обективната страна на трафика на хора.

А. Според замисъла на дееца целите могат да се преследват едновременно, последователно, при предварителна неопределеност, алтернативно или под условие.

Последователност е налице, когато деецът има представа, че изпълнението на едната цел приключва преди да започне осъществяването на друга цел. Хипотезата е от

значение за квалификацията като опит по чл. 159в от НК на случаи на частична реализация на експлоатационните цели.

Трафик при предварително неопределена цел е налице, когато престъплението започва при субективна насоченост към експлоатация без конкретизирана представа за нейния вид. Така например набирането на зависимо поради дълг лице с намерение да бъде използван неговия труд може да удовлетвори целите за трудова експлоатация и поробване според конкретните обстоятелства по полагане на труда. По същия начин, при набиране на група лица видът на експлоатационната цел може да се определи в хода на престъплението по отношение на всяко лице от групата. В този случай е налице трафик при едно деяние с множество цели по отношение на група лица, а не при множество деяния с една цел по отношение на отделни лица.

Алтернативност на целите е налице, когато деецът има едновременно две или повече различни експлоатационни цели при субективно намерение да осъществи само едната. Хипотезата е типична при използването на труда на зависимо поради дълг лице, когато извършителят има алтернативни представи за конкретното проявление на експлоатацията и те удовлетворяват съответно целите за трудова експлоатация и поробване. Целта на дееца е да осъществи която и да е от тях, но само едната.

При **условност** на целите деецът свързва осъществяването на всичките или на част от тях с настъпването на бъдещо несигурно събитие. Условието може да бъде, например, изменение в здравословното състояние на трафикирания, което да го направи негоден за принудителен труд, но годен за донорство на органи или обратното; както и възрастта на жертвата, ако деецът не е сигурен в нея (например, когато при приемане той не знае със сигурност особеностите на лицето, което ще му бъде доведено, може да формира условна цел за сексуална експлоатация или поробване).

Трафикът на хора, осъществен при неопределеност, алтернативност или условност на целите, не трябва да се бърка със субективно несъставомерно деяние, при което деецът е безразличен към експлоатацията на пострадалия или умисълът за трафик като цяло не е оформен. Трите хипотези описват усложнения на субективната страна на съставомерен трафик. При него деецът формира конкретни представи за различни възможни форми на бъдеща експлоатация на жертвата и пряко ги цели. Евентуалното отпадане на някои от тях зависи от обективни особености на конкретния случай или съображения на дееца, които не променят отношението му към експлоатацията.

Б. При престъпна дейност на множество лица е възможно всяко лице да се ръководи от различна цел.

Тази разлика не изключва **съучастието** между лицата, ако са изпълнени и останалите условия на чл. 20 от НК. Това е така, защото, макар трафикът на хора да е осъществим единствено при пряк умисъл, съучастието в него може да се извърши и при евентуален, като преките цели на всеки съучастник са различни.

Разликата в експлоатационните цели, преследвани от различни лица, не е пречка формата на престъпно сътрудничество между тях да се определи като **престъпно сдружение**. Целта на сдружението, схваната като негово предназначение, предмет на дейност или насоченост, е извършване на престъплението трафик, а не постигане на определена експлоатационна цел на това престъпление. Всеки участник може да преследва лични цели при осъществяването му, каквито могат да бъдат и експлоатационните цели, стига „да има от субективна страна само пряк умисъл за уговаряне на престъпна насоченост на сдружението”⁷.

Възможно е при посредствено извършителство прекият извършител да действа с цел, различна от целта на посредствения извършител, като никой от двамата не знае за умисъла на другия. Тогава всеки отговаря като едноличен извършител на трафик на хора със съответната цел. В тази хипотеза **пострадалият е едновременно предмет на две отделни деяния, с които се осъществява трафик на хора.**

В. Съвместимостта между целите не трябва да подвежда правоприлагащия орган да приеме, че конкретно деяние се ръководи от повече от една цел, когато е затруднен да определи на коя конкретно субективните намерения на дееча най-плътно съответстват⁸. Такъв извод ще бъде основан на предположение. Той може да доведе до погрешна квалификация, когато деянието е субективно несъставомерно по чл. 159а-б от НК, както и до неоправдана репресия, ако деянието бъде погрешно квалифицирано като трафик при множество цели, особено когато обвиняемият упражнява правото си да не съдейства за изясняване на целта.

III. За разлика от българското, повечето чуждестранни законодателства допълват описаните четири експлоатационни цели с други и изрично указват, че

⁷ Вж. **Гиргинов, А.**, Провокация и престъпно сдружение, сп. Правна мисъл, кн.1/2001, стр. 16.

⁸ Вж. Р НОХД № 399/2007г. на РС-Сандански.

изброяването е примерно (Албания, Хърватия, Италия, Македония, Молдова, Таджикистан, Украйна и пр.)⁹.

Проучването на този законодателен опит би допринесло за изясняване на въпроса доколко четирите цели са достатъчни за адекватното нормативно отразяване на общественоопасните цели на общественото явление трафик на хора. С оглед на това в настоящото изложение целите за сексуална и трудова експлоатация, поробване и отнемане на телесни органи ще бъдат условно определени като основни, тъй като са възприети от всички изследвани национални правни системи и всички относими международни актове. Всички други цели, въведени от национални закони, ще се разбират като допълнителни.

1. Анализът показва, че допълнителните цели изцяло се поглъщат от основните, като съотношението им с тях се проявява по три начина.

На първо място, **като допълнителни цели са посочени специални случаи на някоя от основните цели.** Такива са например целите за използване на пълнолетен за проституиране и порнография, които са частен случай на сексуална експлоатация (Албания, Македония, Молдова, Румъния); целта за използване за просия (Италия, Сърбия, Румъния), която е вид трудова експлоатация; целта за използване на зависимост за дългове, което е обичай, приравнен на робството (Молдова, Украйна).

На второ място, **някои допълнителни цели представляват специфични гранични случаи между две основни цели.** Такива са целта за използване за извършване на незаконна или престъпна дейност (Молдова, Сърбия, Украйна), която може да удовлетвори едновременно целта за трудова експлоатация и за държане в робство, и целта за извършване на опити с пострадалия без негово съгласие (Украйна), която според особеностите на конкретния случай може да се квалифицира като цел за поробване или за отнемане на телесни органи и части.

На трето място, **като допълнителни цели на трафик на пълнолетни лица по основен състав се формулират частни случаи на целта за държане в положение, подобно на робство, които международните актове свързват с обичаи по отношение на деца и жени.** Такава е например целта за използване във въоръжени конфликти (Молдова, Сърбия, Таджикистан, Украйна) и незаконно осиновяване (Молдова, Македония, Сърбия, Таджикистан, Украйна, Хърватия), както и целта за използване за принудителен брак (Македония), за принудително забременяване или за

⁹ Изследването установи само в Дания да се прилага подходът на изчерпателно изброяване само на четирите цели.

репродуктивни цели (Македония, Молдова, Украйна). Следва изрично да се отбележи, че трафик с такава субективна насоченост, винаги ще бъде квалифициран като извършен с цел поробване независимо от изричното въвеждане на тези особени цели, тъй като те изцяло се поглъщат от понятието за робство в широк смисъл.

Единствената допълнителна цел, която не изглежда да се поглъща от някоя от основните цели, е **изоставянето извън страната на пострадалия, когато той е дете** (чл. 206, ал. 1, б. „ж” от НК на Молдова). Това екзотично законодателно решение трябва да се разбира като грешка. Тази цел няма експлоатационен характер и престъпното посегателство не разкрива белезите на трафик на хора, а на друг вид престъпление.

2. Сравнителноправният анализ дава основание за следните два важни извода.

А. Първо, четирите основни цели изчерпват възможните цели на трафика на хора като обществено явление. Единственото отклонение се забелязва в тенденцията (актуална и за България) за ограничаване на целта за отнемане на телесни органи чрез изключване на отнемането на телесни тъкани, клетки и течности. Уместно е да се препоръча нейното съответно разширяване, за да се избегне изкуственото ангажиране на отговорността на извършител на трафик по разпоредби, описващи други видове престъпления против правата на човека.

Б. Второ, установяват се два законодателни подхода за въвеждане на допълнителни цели.

а. Първият ги определя като елементи на субективната страна по основен състав, в който целите са изброени примерно. Решението е възприето в законодателствата на държавите, които бяха обсъдени по-горе. То категорично не съдейства за обогатяване на нормативното отражение на общественото явление трафик на хора. Вместо това то внася елементи на неуместна казуистика и неяснота относно разграничението на трафика от престъпления с близки до него обективни признаци.

Политическите основания за такова законодателно решение са свързани със стремеж да се обхванат всички проявления на трафика на хора в държави с относително голяма динамика и разпространение на посегателството при специфични форми на експлоатация, както и с опасения от противоречива съдебна практика в гранични случаи. Въпреки това, използваната законодателна техника за фокусиране на наказателната политика за противодействие и предотвратяване на тези явления е неуспешна.

Нейн основен недостатък е натоварването на основния състав с множество субективни елементи, които се намират в отношение на поглъщане и не влияят типично на наказателната отговорност на извършителя. Така се създават предпоставки именно за противоречиво правоприлагане, както и за изкуствено статистическо изкривяване на съотношението на целите, като се обуславя едновременно интензивна и екстензивна, но не и диференцирана наказателна политика.

б. Като пример за преодоляване на тези недостатъци следва да се посочи втория подход. Той е възприет от българския наказателен закон и се характеризира с два момента.

Първо, четирите цели са установени изчерпателно като признаци на основния състав (чл. 159а, ал. 1 от НК). Това съдейства за прецизното разграничаване на престъплението трафик на хора от други престъпни прояви с подобни признаци на обективната страна.

Второ, определено типично проявление на целите, което се отличава с висока или специфична обществена опасност, е изведено като квалифициращ признак на специален състав (чл. 159а, ал. 3 от НК). Тази техника позволява диференциране на стандарта на защита на обществените отношения от трафик на хора според динамиката на обществените процеси и политическата оценка за тяхната значимост.

В. Пълноценното изясняване на техниката на диференциране на наказателната репресия при специфично проявление на експлоатационна цел налага по-подробен анализ на целта по чл. 159а, ал. 3 от НК.

а. Тя представлява субективна насоченост на деянието към продажба на дете, което към момента на изпълнение на деянието е заченато от жена, предмет на трафик на хора по чл. 159а, ал. 3, и не е родено. Съществените елементи на целта са два.

Първо, тя се отнася да **дете**. Това е физическо лице, родено живо и жизнеспособно, което не е навършило 18 годишна възраст (аргумент от чл. 126 от НК, който нарича нероденото дете „плод“).

Второ, целта е насочена към бъдеща **продажба**. Това е действие по окончателно предаване срещу стойност, като в съзнанието на дееца полученото е равностойно на даденото и представлява парично плащане или измерима в пари престация. Поради това целта включва представи за облагодетелстване, което се намира в причинна връзка с деянието и което деецът пряко желае. Това обстоятелство определя престъплението като користоно и представлява една от разликите с основния състав на трафика по чл. 159а, ал. 1, по който престъплението е безкористоно.

Целта за продажба на дете съдържа **представи за окончателно прекъсване на връзката му с биологичните родители**, с което обикновено се заличава и истинският му произход. Купуващите са трети лица без кръвна връзка с детето, тъй като обратното нормално би ги снабдило с правни средства да получат и упражняват власт над него и би отранило интереса от купуването.

Необходимо е преди продажбата да настъпи условието детето да бъде родено, което не е налице към момента на трафикирането на майката. Това определя и **особения предмет на този вид трафик**. Това е бременната жена, заченала детето, което ще бъде предмет на бъдеща продажба и което не е самостоятелен предмет на трафика, доколкото е неразделна част от тялото на майката.

Анализът показва, че целта по чл. 159а, ал. 3 е **частен случай на цел за поставяне на дете в положение, сходно на робството** по смисъла на чл. 1, б.,d” от КПП и в чл. 3, б.,a” от Конвенция № 182 на МОТ, при който наказателноправната защита е изтеглена преди раждането на детето. Поради това хипотезата обхваща всички известни практики за незаконно осиновяване и частично обхваща случаи на трафик на жени с цел използване на детеродната им способност. Формулировката на целта е безразлична към целите на самата продажба на детето, което позволява да бъдат изцяло обхванати всички хипотези на поробване, трудова и сексуална експлоатация, както и отнемане на телесни органи, тъкани, клетки и течности.

В този смисъл целта по чл. 159а, ал. 3 е специална спрямо целта за поставяне в принудително подчинение по чл. 159а, ал. 1.

б. Въпреки достойнствата ѝ, приложението на разпоредбата на чл. 159а, ал. 3 е компрометирано от действието на чл. 182б, ал. 2 от НК. Систематичното тълкуване на двете разкрива двойственото отношение на закона към волята на биологичната майка детето ѝ да бъде продадено след неговото раждане.

Според чл. 159а, ал. 3 тази воля е част от съгласието на жената да бъде трафикирана по смисъла на чл. 159а, ал. 1, което тази разпоредба обявява за обстоятелство без правно значение, независимо от съдържанието му, евентуални негови модалитети, обстоятелства, при които е формирано, или начини, по които е изразено. Поради това **бременната жена е пострадало от трафик на хора лице**, а не извършител на престъплението.

В противоречие с този възглед разпоредбата на чл. 182б, ал. 2 от НК криминализира именно даването на съгласие от бременна жена детето ѝ да бъде

продадено след неговото раждане. По този състав тя е **извършител**, който носи наказателна отговорност за поведение, което я прави жертва по чл. 159а, ал. 3.

Стълкновение между двете разпоредби не може да бъде преодоляно чрез тълкувателен способ. Удивителното е, че двете са въведени едновременно с един и същи ЗИДНК¹⁰! Това ясно показва, че законодателят среща не само общоизвестните затруднения да съгласува законодателните си инициативи с действащото право, но дори и да следва непротиворечиво една и съща логика в рамките на една инициатива.

Приложимостта на чл. 182б, ал. 2 блокира възможността пострадалата по чл. 159а, ал. 3 да не бъде преследвана наказателно и следователно силно я демотивира да съдейства на разследването за доказване на трафика, на който е станала жертва. По този начин разпоредбата на чл. 182б, ал. 2 косвено насърчава посегателството по чл. 159а, ал. 3.

Тя противоречи и на **принципа за ненаказване на жертвите**, според който пострадалите не носят отговорност за престъпления и административни нарушения, които са извършили във връзка или по повод трафикирането си. Редица препоръчителни международни стандарти свързват съвременната законодателна политика за предотвратяване и контрол на трафика на хора с този принцип като гаранция за правилното разпознаване на жертвите на трафик и осигуряване на пълно спазване на правата, които те имат в това качество¹¹.

За преодоляване на тези отрицателни ефекти на закона е необходимо да отпадне наказуемостта на продажбата на собствено дете от бременна жена, когато тя е жертва на трафик по чл. 159а, ал. 3 от НК.

IV. В заключение следва да се подчертае, че българското наказателно законодателство успешно инкорпорира международните стандарти за предотвратяване и контрол на трафика на хора в частта относно експлоатационните цели. В сравнителноправен план то представлява добра законодателна практика за провеждане на диференцирана наказателна политика. То създава условия тя да бъде съобразена със специфични за региона и страната проявления на престъплението, произтичащи от експлоатационните намерения на извършителя. В същото време, като описва изчерпателно експлоатационните цели, НК съдейства за прецизното разграничаване на

¹⁰ Вж. ДВ, бр. 75 от 2006 г.

¹¹ Вж. Принципи № 7 и 8 от Препоръчителни принципи и насоки относно правата на човека и трафика на хора на Върховния комисар на ООН по правата на човека (E/2002/68/Add.1); чл. 26 от КБТХ; Препоръка № 1.8 от Плана за действие за борба с трафика на хора на ОССЕ, Решение № 557/2005 г.; Параграф 13 от Резолюция № 55/67 на ГА на ООН от 31 януари 2001 г.

понятието за трафик на хора от други посегателства и така съдейства за устойчива и последователна съдебна практика. Тези достойнства на закона са необходими, макар не и достатъчни, предпоставки за ефективно противодействие и предотвратяване на престъпния трафик на хора в България.

АНОТАЦИЯ

Статията анализира съдържанието на целите за използване за развратни действия, за принудителен труд, за отнемане на телесни органи и за държане в принудително подчинение, които характеризират субективната страна на престъплението „трафик на хора” по чл. 159а, ал. 1 от НК, както и целта за продажба на неродено дете по чл. 159а, ал. 3 от НК.

Изложението изяснява съдържанието и приложното поле на всяка цел и тяхното съотношение, като разглежда и хипотези на усложнения на субективната и обективната страна при извършване на трафик при множество цели и множество извършители, както и с оглед особености на пострадалия.

Анализът е обогатен с подробно изследване на относимите международни актове и законодателния опит на държави, които са ги ратифицирали. Решенията на българския законодател са оценени въз основата на комплексен анализ на отношението им към международните актове и изводите от сравнението с чуждестранните законодателни практики. В тази връзка са направени съответни предложения за усъвършенстване на действащото законодателство.

RESUME:

The paper analyses the content of the aims for sexual exploitation, forced labour exploitation, removal of corporal organs and submission to servitude state which characterize the mens rea of the ‘trafficking in persons’ crime under Article 159a, subs. 1 of the Criminal Code, as well as the aim to sell unborn child under Article 159a, subs. 3 of the Criminal Code.

The text clarifies the content and scope of application of each aim and its relation to the others. It also elaborates on certain special cases of complication of the mens read and corpus delicti of human trafficking conducted under conditions of multiple aims, multiple perpetrators and specific features of the victim.

The analysis has been enriched by detailed research of the relevant international legal standards and of the legislative experience of their member-states. The resolutions of the Bulgarian legislator are assessed on the bases of multisided analysis of their relation to the international conventions and the conclusions from their comparison to foreign legislative practices. In this connection propositions de lege ferenda have been reached.

Библиография:

1. **Гиргинов, А.**, Провокация и престъпно сдружение, сп. Правна мисъл, кн.1/2001 г.
2. **Марков, Р.**, Престъпната дейност с участието на две или повече лица по българското наказателно право, София, 2004 г.
3. **Марков, Р.**, „Престъпна и правомерна дейност на множество лица”, София, 2006 г.
4. **Петрунов, Г.** Основни схеми за пране на пари от трафик на хора. София, 2009 г. (под печат)
5. **Стойнов, Ал.**, Наказателно право. Обща част. Пробация, Сиела, София, 2005 г.
6. **Стойнов, Ал.**, Наказателно право. Особена част. Престъпления против правата на човека”, II изд., София, 2006 г.